

ΣΥΜΒΟΛΑΙ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΪΚΩΝ ΠΑΡΟΙΚΙΩΝ

ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΙΚῃ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚῃ ΕΛΛΑΔΙ

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος διαπεράσας ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν Μακεδονίαν προσωρμίσθη κατ' ἀρχὰς εἰς Νεάπολιν, τὴν Χριστούπολιν τῶν Βυζαντινῶν καὶ νῦν Καβάλλαν. Ἐκεῖθεν ἐπορεύθη εἰς Φιλίππους, πόλιν μεγάλην Ῥωμαϊκὴν, ἔχουσιν τὸ προνόμιον τῆς Ῥωμαϊκῆς ἰσοπολιτείας (municipium), χορηγηθὲν αὐτῇ ὑπὸ τοῦ Ὀκταβίου διὰ τὴν νίκην αὐτοῦ¹.

Ἐν Φιλίπποις εὗρε σπουδαίαν Ἰουδαϊκὴν παροικίαν, ἐν ᾗ ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἵδρυσεν τὴν πρώτην ἐν Εὐρώπῃ Ἐκκλησίαν. Διοδεύσας δὲ μετὰ τοῦ Σίλα ἐκ Φιλίππων τὴν Ἀμφίπολιν καὶ Ἀπολλωνίαν, ἔνθα φαίνεται ὅτι δὲν εὗρεν Ἰουδαίους, ἦλθεν εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου βεβαίως εὗρεν ἀκμάζουσιν σπουδαίαν Ἰουδαϊκὴν παροικίαν². Ἐκεῖ ὁμως καταδοθέντες οἱ δύο ἐταῖροι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων εἰς τοὺς πολιτάρχας συνελήφθησαν καὶ ἀπελύθησαν τῇ ἐγγυήσει τοῦ Ἰάσονος καὶ τῶν λοιπῶν ἀδελφῶν, οἵτινες διὰ νυκτὸς τοὺς ἐξέπεμψαν εἰς Βέρροϊαν³. Ἐν Βερροίᾳ ὑπῆρχεν Ἰουδαίων παροικία, διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον ἐν τῇ Συναγωγῇ αὐτῶν. Διὰ διαβολῆς δὲ πάλιν τῶν ἐκ Θεσσαλονίκης ἐλθόντων Ἰουδαίων ἀνεχώρησεν ἐκ Βερροίας μόνος καὶ ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐκήρυξε τὸν ἄγνωστον Θεόν⁴.

Ἐξ Ἀθηνῶν, ἀφοῦ ἵδρυσεν τὴν ἐκεῖ Ἐκκλησίαν, ἐπορεύθη εἰς Κόρινθον, ὅπου ὑπῆρχε πάλιν σπουδαία Ἰουδαϊκὴ παροικία, καὶ ἵδρυσεν τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κορίνθου.

Αὗται, αἱ ὑπὸ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων διδόμεναι ἡμῖν πληροφορίαι, δηλοῦσαι τοὺς σταθμοὺς τοῦ Παύλου, βεβαιοῦσιν ὅτι οὗτος μετέβαινεν εἰς τὰς πόλεις ἐκείνας κατὰ προτίμησιν ὅπου ὑπῆρχον αἱ μεγαλείτεραι Ἰουδαϊκαὶ παροικίαι.

Πλὴν τῶν μεγάλων ὁμως παροικιῶν αὐτῶν ἐν ταῖς ἀνωτέρω πόλεσιν, ὑπῆρχον καὶ μικρότεραι ἐν ἄλλαις, ἔνθα ὁ Παῦλος, κατὰ τὰς Πράξεις, οὐδόλως μετέβη, καὶ τὰς ὁποίας ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις διέσωσεν ἡμῖν. Εἶναι

¹ Λουκ. Β', 1. — Πράξ. ΙΣ', 12-40.

² Πράξ. ΙΖ', 1-10.

³ Πράξ. ΙΖ', 14-15 καὶ ἐξ.

⁴ Πράξ. ΙΗ', 1.

δὲ αὐται ἢ ἐν Λαρίσῃ καὶ ἢ ἐν ταῖς Φθιώτισι Θήβαις, μεμαρτυρημένοι ἀμφότεραι καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν, ἵσως δὲ καὶ ἢ ἐν Δημητριάδι, ἀναμφιβόλως δ' αἱ ἐν Χαλκίδι καὶ Θήβαις. Ἐπίσης Ἰουδαίων παροικίαι ὑπῆρχον ἐν Ὑπάτῃ, ἐν Πλαταιαῖς (γνωστὴ ἐξ ἐπιγραφῆς) ἐν Πάτραις καὶ Κερκύρῃ.

Ὑπάτη -- Νέαι Πάτραι.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐν Ὑπάτῃ Ἰουδαϊκῆς παροικίας, ὅπου ὁ Παῦλος ἔστειλε τὸν Ἡρωδίωνα, ἕνα τῶν 70 Ἀποστόλων καὶ φίλον του, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ αὐτοῦ λέγων: « Ἀσπάσασθε Ἡρωδίωνα τὸν συγγενῆ μου »¹.

Διὰ τὰ ἐννοήσωμεν διατὶ ὁ Παῦλος προέκρινε τὴν Ὑπάτην πασῶν τῶν ἄλλων Θεσσαλικῶν πόλεων, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν, συμφώνως πρὸς τὰς νεωτέρας ἐπιγραφικὰς ἀνακαλύψεις τῆς Ὑπάτης καὶ τῶν Δελφῶν, μετὰ τὰς ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς ἀρχ. Σχολῆς ἐνεργηθείσας ἀνασκαφὰς ἐν Δελφοῖς, ὅτι ἡ Ὑπάτη ἐθεωρεῖτο κατὰ τοὺς Ῥωμαῖκούς χρόνους ὡς ἡ πρωτεύουσα τῆς ὅλης Θεσσαλίας, ἐκτεινομένης τότε μέχρι τῆς Οὔτης.

Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν μανθάνομεν ὅτι ἐν Ὑπάτῃ ὑπῆρχεν ἡ λατρεία τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ Αὐγούστου καὶ τῶν ἐγγόνων αὐτοῦ καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἀπένειμεν αὐτῇ τὸ τίτλον Αὐγούστα μεθερμηνευόμενον παρ' Ἑλληνιστῶν².

Ὁ Ἡρωδίων μετὰ τὸ εἰς Ὑπάτην ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ διαβληθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ἐγκατεστημένων Ἰουδαίων, ἐμαρτύρησε θανατωθεὶς διὰ ξίφους ἐπὶ Νέρωνος τῷ 66^ω ἔτει μ. Χ.³

Ἡ Ἰουδαϊκὴ παροικία παρέμεινεν ἐν Ὑπάτῃ καθ' ὅλον τὸν μεσαίωνα καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας μέχρι τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, ὁπότε ἀπόλλυνται τὰ ἔχνη αὐτῆς. Ἐσώθησαν δ' ἐν Ὑπάτῃ δύο ἐπιγραφαὶ Ἑβραϊκαὶ δι' Ἑβραϊκῶν χαρακτήρων, ὧν ἡ μία δυστυχῶς εἶναι λίαν ἐφθαρμένη, ἐνετετοιχισμένη ἐν τῷ ὑπερθύρῳ ἔσωθεν τῆς εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς Ὑπάτης κειμένης κρήνης τοῦ Βοεβόδα, ἡ δὲ ἑτέρα εἶναι ἄνωθεν τῆς θύρας τοῦ Χριστιανικοῦ νεκροταφείου εὐανάνγνωστος μὲν, ἀχρονολόγητος δέ⁴. Τῶν ἐπιγραφῶν τού-

¹ Ῥωμ. Ιζ', 11.

² Th. Homolle, Bulletin de Corresp. Hellén. XXI, 1897, σ. 152 καὶ ἐξ. καὶ Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Ἡ Ὑπάτη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἐν τῇ Ἀρμονίᾳ, τόμ. Α', σ. 637-638. Πρβλ. καὶ τοῦ αὐτοῦ, Δελτίον Ἰστ. καὶ Ἑθνολ. Ἑταιρ. τόμ. Ζ', 1917, σ. 411 καὶ ἐξ.

³ Ἡ Ἐκκλησία ἐφορτίζει τὴν μνήμην αὐτοῦ τῇ 28 Μαρτίου (ἰδὲ Μηναιὸν Μαρτ. 28). Πρβλ. Ζωσ. Ἐσφυγμένιτου «Προμηθεύς» Ε', σ. 406.

⁴ Πβ. Ν. Ι. Γιαννοπούλου ἐν Ἐπετηρίδι τοῦ Φιλ. Συλλόγ. «Παρνασσού», τόμ. Γ', 1902 σ. 248 (ἀρ. 2-3). Πρβλ. καὶ Δελτίον Ἰστ. καὶ Ἑθνολ. Ἑταιρ. τόμ. Ζ', 1917 σ. 453-457 ἀρ. 9-11^α.

των παρατίθεμεν ἐνταῦθα πανομοιότυπως τὴν πρώτην καὶ τῆς ἐτέρας ἓνα στίχον. (Εἰκ. 1. Α καὶ Β).

Σφύζεται δὲ ἀκόμη ἐν Ὑπάτῃ ἡ θολωτὴ Συναγωγὴ καὶ ἡ πρὸς δυσμὰς τῆς πολίχνης θέσις Ἑβραϊκὰ μνήματα καὶ Ἑβραϊκὴ συν-οικία.

Λαρίσα.

Ἐκ τῶν κατὰ τοὺς Ῥωμαῖ-
κούς καὶ παλαιοχριστιανικούς χρό-
νους σπουδαίων δευτερευουσῶν
Ἰουδαϊκῶν παροικιῶν εἶναι ἡ ἐν
Λαρίσῃ μεμαρτυρημένη πρῶτον
μὲν ὑπὸ ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν
ἀναγραφουσῶν Ἰουδαίους Ἑλλη-
νίζοντας δι' Ἑλληνικῶν γραμμά-
των, δεύτερον δὲ ὑπὸ ἐπιτυμβίου Χριστιανικῆς ἐπιγραφῆς ἐπὶ πλακὸς λευκοῦ
μαρμάρου, κειμένης ἄλλοτε ἐπὶ τάφου Χριστιανῶν μαρτύρων, ἀνευρεθείσης
δὲ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Γεωρ. Λαμπάκη ἐν Λαρίσῃ καὶ μετενεχθείσης εἰς τὸ
ἐν Ἀθήναις Χριστιαν. καὶ Βυζαντινὸν Μουσεῖον.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἔχει ὡς ἑξῆς:

[Ἰ]ωάννου, Δουκᾶ, Ἀνδρέου, Λεωνίδου.]

[. . .] ἡ [.] ἡ μαρτύριον τῇ πρὸς ἰε' Καλ[ανδῶν] Ἰανουαρίων
[μνή]μης ε [. . .] ἡδον ἀπ' αὐτῶν σωτ[ηρίας]»¹.

Ὁ Λαμπάκης ὑπέθεσεν ὅτι ἡ πλὰξ αὕτη ἀνάγεται εἰς τὸν Β'. π. Χ. αἰῶνα καὶ ὅτι οἱ ἐν αὐτῇ μνημονευόμενοι μάρτυρες θὰ ἐμαρτύρησαν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ. Ἐπειδὴ δὲ μαρτυρεῖται διὰ τῶν ἐπιγραφῶν ἡ ἐν Λαρίσῃ Ἰου-
δαϊκὴ παροικία κατὰ τοὺς μ. Χ. Ῥωμαϊκοὺς χρόνους, φαίνεται ὅτι ὁ Χριστια-
νισμὸς συνήντησε καὶ ἐνταῦθα σπουδαῖον ἐμπόδιον.

Αἱ Ἰουδαϊκαὶ ἐπιγραφαὶ Λαρίσης τῶν Ῥωμαϊκῶν καὶ παλαιοχριστιανι-
κῶν χρόνων εἶναι αἱ ἑξῆς:

1) Στήλῃ ἐπιτύμβιος λευκοῦ μαρμάρου μετ' ἀνθεμίου (ὑψ. 0,97, πλ. 0,42, πᾶχ. 0,09):

ΣΕΚΟΥΝΔΟΣ ΣΕΚΟΥΝ
ΔΟΥ ΤΩ ΛΑΩ ΧΑΙ
ΡΕΙΝ

Σεκοῦνδος Σεκοῦν-
δου τῷ λαῷ χαί-
ρειν.

¹ Γ. Λαμπάκη, Κατάλ. Χριστ. Ἀρχαιολ. Μουσείου, 1906, ἀριθ. 5178 σελ. 68, εἰκ. 9.

2) Ὅμοια στήλη:

[Λ]ΑΖΑΡΟΣ

[Δ]άζαρος

[Χ]ΑΙΡΕΙΝ

[Χ]αίρειν.

3) Στήλη ἄνω ἀποκεκρουμένη. Ἔχει 5 στίχους συμπεπλεγμένους καὶ δυσαναγνώστους, ὧν ὁ 5^{ος} ἔχει ὥδε:

CEΛEYKOC [TΩ ΛΑ]Ω ΧΑΙΡΕΙΝ

Σέλευκος [τῷ λα]ῶ χαίρειν.

4) Ἀέτωμα τριγωνικὸν στήλης ἀποκεκρουμένης κάτω (ῥψ. 0,30. πλ. 0,31, πᾶχ. 0,09):

ΛΕΥΚΙΟΣ ΚΟΪΝΤΟΥ

Λεύκιος Κοΐντου

ΤΩ ΛΑΩ ΧΑΙΡΕΙΝ

τῷ λαῶ χαίρειν.

5) Στήλη μεθ' ἁπλοῦ τριγωνικοῦ ἀετώματος καὶ ἀκρωτηρίων (ῥψ. 0,70, πλ. 0,48, πᾶχ. 0,09):

ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ

Μένανδρος

ΛΑΩ ΧΑΙ

λαῶ χαί-

ΡΙΝ

ρ(ε)ιν.

6) Στήλη μετ' ἀετώματος φέρουσα ἔγκοilon τετράγωνον ἐν τῷ μέσῳ (ῥψ. 0,70, πλ. 0,48, πᾶχ. 0,09):

α') ΚΑΛΛΙΜ

Καλλίμ[αχος]

ΜΕΝΑΔΡΟΥ

Μενάνδρου

β') ΘΕΟΦΙΛΑ CEΛEYKOC

Θεοφίλα Σελεύκου

ΓΥΝΗ ΤΩ ΛΑΩ ΧΑΙ

γυνή τῷ λαῶ χαί-

ΡΙΕΙΝ

ρειν.

γ') ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ

Μένανδρος

ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ

Μενάνδρου

ΤΩ ΛΑΩ/ΧΑΙΡΕ

τῷ λαῶ/χαίρε.

7) Στήλη μετὰ προέχοντος γείσου ἀποκεκρουμένη ἄνω κατὰ τὴν δεξιὰν γωνίαν μέχρι τοῦ μέσου τοῦ γείσου (ῥψ. 0,75, πλάτ. 0,42, πᾶχ. 0,12):

ΜΑΞΙΜΟΣ

Μάξιμος

ΜΑΞΙΜΟΥ ΛΑΩ

Μαξιμον λαῶ

ΧΑΙΡΙΝ

Χαίρ(ε)ιν.

ΕΥΚΡΑΤΑ ΕΥΚ

Εὐκράτα Εὐ-

ΡΑΤΟΣ ΜΑΞΙ

κράτος, Μάξι-

ΜΟΣ ΓΥΝΗ ΑΥΤΟΥ

μος, γυνή αὐτοῦ

ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΩ ΛΑ

γυναῖκα τῷ λα-

Ω

ῶ χαίρ(ε)ιν.

ΧΑΙΡΙΝ

Αἱ ἐπιγραφαὶ αὐτὰ κεῖνται ἐν τῷ Μουσεῖῳ Λαρίσης¹.

¹ Inscriptiones Graecae, τόμ. IX, μέρος 2ον ἀριθ. 985, μέχρι τοῦ ἀριθ. 990.

Ἡ ἐν Λαρίσῃ Ἰουδαϊκὴ παροιμία διετηρήθη καθ' ὅλον τὸν μεσαίωνα, διότι Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλης κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα (+ 1173) καὶ ὁ σύγχρονος αὐτῷ σχεδὸν Ἀραβ γεωγράφος Ἐδρις ἀνεῦρον ἱκανῶς σημαντικὴν Ἰουδαϊκὴν παροιμίαν ἐνταῦθα, ὥς καὶ ἐν Τρικκάλοις καὶ ἐν Ἀλμυρῷ¹. Ἐπίσης δὲ ἐπὶ τουρκοκρατίας ἤκμαζεν ἡ Ἰουδαϊκὴ παροιμία ἐν Λαρίσῃ, προσανζηθεῖσα μάλιστα διὰ τῆς εἰσορῆς τῶν ἐξ Ἰσπανίας ἐκδιωχθέντων Ἰουδαίων, οἵτινες συνανεμίχθησαν μετὰ τῶν ἐν Λαρίσῃ ὁμοφύλων των. Ἔνεκα τούτου μάλιστα πάντες οἱ ἐν Λαρίσῃ Ἰουδαῖοι λαλοῦσι πρὸς τῇ Ἑλληνικῇ καὶ τὴν Ἰσπανικὴν γλῶσσαν.

Ἀξιόλογον μελέτην περὶ τῶν Ἰουδαίων ἐν Ἀνατολῇ κατὰ τοὺς γεωγράφους ἔδημοσίευσαν οἱ κ. κ. Λεὺτ καὶ Σολομών Ραϊνάχ (Reinach) τῷ 1889 καὶ 1890 ἐν τῇ Γαλλικῇ Ἐπιθεωρήσει τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐρευνῶν, ἐν ᾗ εὗρισκομέν τινας ἀξίας λόγου εἰδήσεις περὶ τῶν Ἑβραίων ἐν Λαρίσῃ καὶ Ἀθήναις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος (1600 - 1630), ἐλημμένas ἐκ τοῦ Voyage du sieur Paul Lucas, τοῦ ἐκδοθέντος ἐν Παρίσις τῷ 1712².

Κατὰ τὸ 1912 ἐν Λαρίσῃ ἀντεγράψαμεν ὑπὲρ τὰς 70 ἐκ τῶν παλαιότερων ἐπιτυμβίων Ἰουδαϊκῶν ἐπιγραφῶν ἐκ τοῦ παλαιοῦ νεκροταφείου καὶ ἐλάβομεν καὶ ἔκτυπα αὐτῶν ἐπὶ εἰδικοῦ χάρτου. Καὶ τὰ μὲν ἔκτυπα ἀπεστείλαμεν εἰς τὸν τότε πρόεδρον τῆς ἐν Βόλῳ Ἰσραηλιτικῆς κοινότητος κ. Χαῖμ Πολίτην, ἵνα ἀντιγράψῃ αὐτὰ ὁ ῥαββῖνος καὶ μεταφράσῃ, τὰ δὲ ἀντίγραφα ἐπέμψαμεν εἰς τὸν ἀείμνηστον Σπ. Λάμπρον, καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου, ἵνα φροντίσῃ περὶ τῆς μεταφράσεως καὶ δημοσιεύσεως αὐτῶν. Τί ἔπραξαν σχετικῶς ἀμφότεροι ἀγνοοῦμεν. Ἐχρονολογοῦντο δὲ αἱ ἐπιγραφαί, ὥς εἶδομεν, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς:

Ἐπὶ λίθου δι' Ἑβραϊκῶν ἐκτύπων γραμμάτων ἐπιγραφὴ κεῖται ἐν ὑπερθύρῳ τῆς ἐν Λαρίσῃ Συναγωγῆς, ἑτέρα δὲ ἐν τῷ παραπλεύρῳ κειμένῳ δημοτικῷ Ἰσραηλιτικῷ σχολείῳ³.

¹ Πρβλ. Ν. Γεωργιάδου, Θεσσαλία, 1880, σ. 243. Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Φθιωτικά, 1891, σ. 13. Μίλλερ-Λάμπρου, Ἱστορ. Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, τόμ. Α', σ. 13. Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Ἡ Μεσαιων. Φθιώτις κλπ. Δελτίον Ἱστ. καὶ Ἑθνολ. Ἑταιρ. τόμ. Η', 1922, σ. 39.

² Σπ. Π. Λάμπρου, Λόγοι καὶ ἀναμνήσεις ἐκ τοῦ Βορρᾶ, ἐν Ἀθήναις 1909, σελ. 149. Ὁ κ. Φαίδων Κουκουλῆς ἐν ἐπιστολῇ αὐτοῦ εὐμενῶς μοι ἀνακοινώσατο πρὸ πολλοῦ ὅτι διατριβὴν περὶ Ἑβραίων ἐν Κρήτῃ ἐπὶ Ἑνετοκρατίας ἔδημοσίευσεν ὁ Στ. Ξανθοῦδιδης ἐν τῇ Κρητικῇ Στοᾷ τοῦ 1909 καὶ ὁ κ. Ν. Βέης περὶ Ἑβραίων τοῦ Μυστῆ ἐν τῷ Νουμᾶ, (τόμ. 3 ἀρ. 166) ὥς ἀγνοοῦμεν. Πβ. νῦν καὶ Α. Ἀνδρεάδου, Οἱ Ἑβραῖοι ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει ἐν Ἐπετηρίδι Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν τόμ. ζ' σ. 23 κἑξ. Ἡμεῖς θὰ περιορισθῶμεν μόνον ἐν τῇ ἀνατολ. Στερεᾷ Ἑλλάδι καὶ Εὐβοίᾳ.

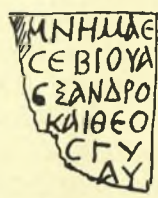
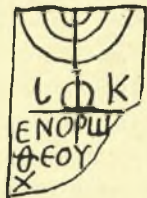
³ Ἡ Ἰουδαϊκὴ Συναγωγὴ καὶ συνοικία ἐν Λαρίσῃ κεῖνται ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς πλατείας μέχρι τοῦ Πηγελιοῦ κατὰ τὸ ΒΔ. τμήμα τῆς πόλεως. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ΙΕ' ἔκατον. καὶ ἐξῆς ἡ Ἰσραηλιτικὴ καὶ Τουρκικὴ συνοικία Λαρίσης οὐδεμίαν ὑπόστησαν βλάβην, ἐπομένως δέον νὰ ὑπάρχωσιν ἔγγραφα παλαιὰ ἐν τῇ Ἰσραηλιτικῇ Κοινότητι Λαρίσης.

Φθιωτίδες Θήβαι (Θεσσαλικά).

Τηροῦντες τὸ σύστημα τοῦ ν' ἀσχοληθῶμεν πρῶτον μὲ τὰς ἀρχαιοτέρας, ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων ὑπαρχούσας, Ἰουδαϊκὰς παροικίας, ἀναφέρομεν τὴν ὑπάρχουσαν ἐν ταῖς Φθιώτεσι Θήβαις (Θεσσαλικάς), πόλει παραλίῳ ἐπὶ τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, ὅπου ἀκριβῶς νῦν κεῖται ἡ Νέα Ἀγχιάλος, γνωρίζομένην ἐξ ἐπιτύμβιων Ἰουδαϊκῶν ἐπιγραφῶν Ἑλληνικοῖς γραμμασιν. Οὕτως εὐρέθησαν ἐν τοῖς ἑρείπιοις τῆς πολυανθρώπου, πλουσίας καὶ ἐμπορικῆς ταύτης πόλεως δύο ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ καὶ μία πλινθοειδὴς ἐν εἶδει σφραγίδος ὀρθογωνίου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἀποκείμεναι αἱ μὲν δύο πρῶται ἐν τῷ Μουσεῖῳ Ἀλμυροῦ, ἡ δὲ τρίτη ἐν τῷ Μουσεῖῳ Ν. Ἀγχιάλου.

Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἐπιγραφῶν, αἱ δύο ἐπιτύμβιοι γνωρίζονται διὰ τοῦ ἐπ' αὐτῶν συμβόλου τῆς Ἑπταφώτου Λυχνίας. Ἔχουσι δὲ ὡς ἑξῆς:

1) Πλάξ ἐκ σχιστολίθου πρασινοφαίου ἀποκεκρουμένη κάτωθι καὶ ἀριστερὰ (ῦψ. 0,32. πλ. 0,24. πάχ. 0,07)¹.

ὄψις Α'	ὄψις Β'	ὄψις Α'	ὄψις Β'
		[M]νήμα Ε- [ῥ]σεθίου Ἀ- [λ]εξάνδρο- [ν] καὶ Θεο- 5 [δώρα]ς γυ- [ναικὸς] αὐ- [τοῦ].	(Ἑπτάφωτος Λυχνία) [ε]ι — κ[ών] Ἐνορῶ[ντος] Θεοῦ [. . .] X [. . .]

Εἰκ. 2. Ἐπιτύμβιος Ἑβραϊκὴ ἐπιγραφὴ ἐκ τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν.

2) Πλάξ λευκοφαίου μαρμάρου ὀρθογώνιος ἀποκεκεκρουμένη κάτωθι

	Μνημῶν Ἰού- δα καὶ Ἀσπερί- ας. (Ἑπτάφωτος Λυχνία).
---	---

Εἰκ. 3. Ἐπιτύμβιος Ἑβραϊκὴ ἐπιγραφὴ ἐκ τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν.

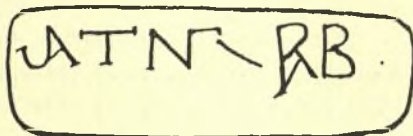
¹ Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Ἀ. Σπυριδάκι, Δελτίον τῆς ἐν Ἀλμυρῷ Φιλαρχ. Ἑταιρ. «Ὁδρος», τεύχ. Α', 1901, σ. 37, ἀρ. 2. — Περὶ καὶ Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Byzantinische Zeitschrift, τόμ. XXI, 1912, σ. 160, ἀρ. 15. — Περὶ δὲ τῆς Ἑπταφώτου Λυχνίας ἰδὲ Garucci, Cimiterio ebreo de vigna Randanini καὶ Ν. Βέη, Ἀρχ. Ἐφημ. 1911, σ. 105.

καὶ κατὰ τὴν κάτω ἀριστερὰν γωνίαν, ἐνθα ἐφαρμόζεται (ῥψ. 0,18. πλ. 0,25. πάχ. 0,05)¹.

3) Λίθος λευκὸς ὀρθογώνιος ἐν εἶδει στενῆς ὀπτῆς πλίνθου, φέρων ἐπὶ τῆς μιᾶς ὀψεως ἐπιγραφὴν συμπελεγμένην παλαιοχριστιανικὴν δυσξύμβλητον, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας τέσσαρα ἐγκοίλα ὀρθογώνια (μῆκ. 0,25. πλ. 0,10. πάχ. 0,065. γραμ. ῥψος 0,04 — 0,055)².

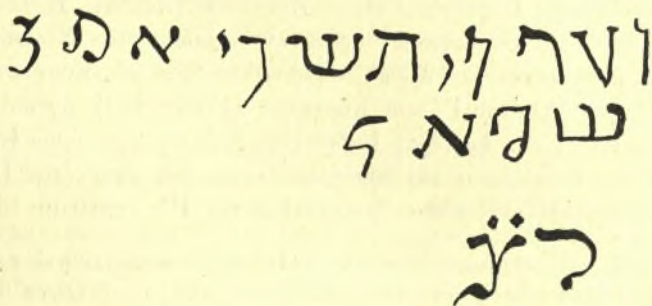
Ἡ πρώτη λέξις τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης πιθανῶς ἀναφέρεται εἰς ὄνομα κύριον· χωρίζεται δὲ τὸ ὄνομα διὰ λοξῆς γραμμῆς ἀπὸ τῆς ἐπομένης λέξεως ἐγκεχαραγμένης μονογραμματικῶς, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡμεῖς διακρίνομεν τὰ γράμματα ΡΑΒ, τὰ ὁποῖα συμπληροῦμεν ῥαβ[βῖνος]· ἐπομένως ὁ λίθος εἶναι σφράγισμα ῥαββίνου τῶν Φθιωτῶν Θεβῶν³.

Εἰκ. 4. Ἐπιγραφὴ πλινθομόρφου λίθου προερχομένου ἐκ Βασιλικῆς τῶν Θεσσαλικῶν Θεβῶν.

Τρικκαλα.

Ἐν Τρικκάλοις τῆς Θεσσαλίας δὲν εἶναι γνωστὸν οὔτε ἐκ τῶν συγγραφέων οὔτε ἐξ ἐπιγραφῶν, ἐὰν ὑπῆρχεν Ἰουδαϊκὴ παροικία. Βενιαμὴν ὁ ἐκ Τουδέλης κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα εὗρεν ἐν Τρικκάλοις Ἰουδαίους. Ἐν Τρικκάλοις ὑπάρχουσι δύο Συναγωγαί, εὐτελῇ οἰκοδομήματα, ἐφ' ὧν οὐδεμίαν ἐπιγραφὴν εἶδομεν. Ἐν δὲ τῷ νεκροταφείῳ τῆς Ἰουδαϊκῆς παροικίας δὲν εὗρομεν, ὡς ἐν Λαρίσῃ, ἐπιτυμβίους ἐπιγραφὰς παλαιάς· μόνον ὀγκολίθους ἀξέστους εἶδομεν ὡς σήματα τῶν τάφων, ἐξ ἑνὸς τῶν ὁποίων ἀντεγράψαμεν τὴν ἐξῆς ἐγχάρακτον ἀτεχνον ἐπιγραφὴν.

Εἰκ. 5. Ἐπιτύμβιος Ἰουδαϊκὴ ἐπιγραφὴ ἐν Τρικκάλοις τῆς Θεσσαλίας.

¹ Πβ. Ν. Ι. Γιαννόπουλον ἐν Byzant. Zeitschr. XXI, 1912, σ. 155, ἀρ. 6.

² Ν. Ι. Γιαννόπουλος ἐν Byzant.—Neugriech. Jahrbücher τόμ. Ι, 3-4, σελ. 386, ἀριθ. 1.

³ Ἐν τῇ πρώτῃ δημοσιεύσει τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ἐνθ' ἂν ἄνωτέρω (σημ. 2) ἐξελάβομεν αὐτὴν ὡς παλαιοχριστιανικὴν, νεωτέρα ὁμως ἐξέτασις αὐτῆς ἐπεισεν ἡμᾶς ὅτι ἡ

Ὅπως κατὰ τὸν μεσαίωνα Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλης εὗρεν Ἰουδαίους εἰς τρεῖς μόνον πόλεις ἐν Θεσσαλίᾳ, τὰς τότε μεγαλειτέρας, ἐν Ἀλμυρῷ, δηλ. Λαρίσῃ καὶ Τρικκάλοις, οὕτω καὶ νῦν ἐν Θεσσαλίᾳ εἰς τρεῖς, τὰς μεγαλειτέρας πόλεις, εἶναι ἐγκατεστημένοι Ἰουδαῖοι, ἐν Βόλῳ, Λαρίσῃ καὶ Τρικκάλοις.

Ζητούνιον (Λαμία).

Κατερχόμενοι ἐκ Θεσσαλίας εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα σταθιμούμεν ἐν Λαμίᾳ, ἣτις ἐκαλεῖτο κατὰ τὸν μεσαίωνα καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας μέχρι τοῦ 1830 Ζητούνιον. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ δὲν εἶναι γνωστὴ κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς καὶ παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους Ἰουδαϊκὴ παροικία. Κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ὁ Βενιαμὶν ἀναφέρει ὅτι εὗρεν αὐτόθι 50 Ἰουδαίους¹. Ἀδελφον δὲ εἶναι, ἂν ἐξηκολούθησεν ὑπάρχουσα ἡ παροικία καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Σήμερον δὲν ὑπάρχουσιν Ἰουδαῖοι ἐν Λαμίᾳ.

Ραβέννικα.

Κάτωθι τῆς Λαμίας ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Σπερχειοῦ, παρὰ τὸν Μαλιακὸν κόλπον, ἔκειτο, ἐν μὴλῳ εἰσέτι προσδιορισθείσῃ θέσει, ἡ μεσαιωνικὴ πόλις Ραβέννικα, ὅπου τῷ 1209 ἐπὶ Φραγκοκρατίας συνεκροτήθη ἡ περιώνυμος μεγάλῃ Φραγκικῇ συνέλευσις ὑπὸ τῶν μεγιστάνων Φράγκων ἱπποτῶν καὶ τῶν διασημοτέρων Λατίνων ἐπισκόπων πρὸς ἐπίλυσιν διαφόρων πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων². Ἡ πόλις αὕτη, ἥς ἡ θέσις ἀγνοεῖται, ἐξηφανίσθη ἐν ἀδήλῳ χρόνῳ, οὐδ' ἀναφέρεται πλέον ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ὁ Ἰω. Βορτσέλας ἀναφέρει καὶ ποταμίσκον Ροβεννίκον ἐκβάλλοντα εἰς τὸν Ὀπούντιον κόλπον³, ἀλλ' ἡ ἀπόστασις αὐτοῦ εἶναι μακροτέρα τῆς μιᾶς ἡμέρας, ἣν ὀρίζει ὁ Βενιαμὶν ἀπὸ τῆς Ραβεννίκης εἰς τὸ Ζητούνιον (Λαμίαν). Πιθανῶς ἔκειτο ἐν τῷ πρῶτῳ δῆμῳ Θερμοπυλῶν παρὰ τὴν ἀρχαίαν πόλιν Νίκαιαν⁴. Πόλις Ραβέννικα ἀναφέρεται μετ' ἄλλων πόλεων ὡς κτῆμα τῆς Εὐφροσύνης Δούκαινας συζύγου Ἀλεξίου Γ' τοῦ Κομνηνοῦ (1195-1204), ἀγνοοῦμεν ὅμως ἂν πρόκειται περὶ τῆς ἡμετέρας Ραβεννίκης, ἢ ἄλλης ὁμωνύμου Θεσσαλικῆς. Ἡ Ραβέννικα ἀναφέρεται καὶ βραδύτερον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου τοῦ Γ'. «castrum de Situm

δευτέρα μονογραμματικῶς ἐκφερομένη λέξις ΡΑΒ δέον νὰ συμπληρωθῇ εἰς ΡΑΒ[ΒΙΝΟC]. Ὁ κ. Γ. Σωτηρίου ἐν τῷ ἔργῳ του αἱ Χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὰς ἐν Νέᾳ Ἀγχιάλῳ ἀνασκαφὰς σ. 22.24 φρονεῖ ὅτι ἡ πλίνθος ἐχρησίμευεν ὡς σῆμα ἐργοστασίου, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῆς γράμματα ἐπομένως εἶναι δηλωτικὰ τοῦ ἐργοστασίου τούτου.

¹ Μίλλερ-Λάμπρου, Ἱστορ. Φραγκοκρ. ἐν Ἑλλάδι τόμ. Α', σ. 13.

² Μίλλερ-Λάμπρου, Ἐνθ' ἀν. σ. 13.

³ Ἰω. Βορτσέλας, Φθιώτις, Ἀθῆναι 1907, σ. 266, σημ. β'.

⁴ Ὁ Βενιαμὶν μνημονεύει πρῶτον τὴν Ραβέννικαν, εἶτα τὸ Ζητούνιον καὶ τρίτον τὸ Γαρδικιον. Ἐν Θεσσαλίᾳ ὑπάρχει τοπωνυμία Ρεβέννικα, ἣτι ἡ λοφώδης χώρα τῆς Θεσσαλίας ἡ χωρίζουσα τὰς πεδιάδας Φαρσάλων καὶ Καρδίτσης ἀπὸ τῆς πεδιάδος Λαρίσης.

(=Ζητούνιον) super Ravenica». Ἐπίσης καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ πάπα Ὀνωρίου τοῦ Γ' ὡς ὑποκειμένη ἐπὶ τὴν ἐπισκοπὴν Ζητουνίου.

Ἐν Ραβεννίκῃ ὁ Βενιαμὴν εὗρεν ἐγκατεστημένους κατὰ τὸν IB' αἰῶνα 100 Ἰουδαίους.

Γαρδικίον.

Μετὰ τὴν Ραβέννικαν συναντῶμεν Ἰουδαϊκὴν παροικίαν ἐν Γαρδικίῳ τῆς Φθιώτιδος. Ὁ Βενιαμὴν ἀναφέρει: «Ἐντεῦθεν (ἐκ Ζητουνίου πιθανῶς καὶ τῶν ἐπὶ τῆς Ὀθρυος βλαχικῶν οἰκήσεων, ὥς ἐπεσκέφθη), διήμερος πορεία εἶναι εἰς Γαρδικίον, πόλιν κατεστραμμένην καὶ ὀλίγους ἔχουσαν κατοίκους Ἕλληνας καὶ Ἰουδαίους. Ἐντεῦθεν διήμερος πορεία εἶναι εἰς Ἀρμυλὸν (=Ἀλμυρὸν) πόλιν μεγάλην παράλιον, μέγα ἐμπορεῖον τῶν Βενετῶν, τῶν Πισατῶν, τῶν Γενουηνσίων καὶ ἄλλων ἐθνῶν»¹.

Ἀλμυρός.

Ἡ πόλις αὕτη ἀναφαίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀπὸ τοῦ Θ' μ. Χ. αἰῶνος, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Χριστιανικῶν Φθιωτίδων Οἰβῶν. Πιθανώτατα πρὶν θὰ ὑπῆρχε ὡς μικρὰ παράλιος πόλις ἢ κώμη ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, ὥς ἐξάγεται ἐξ ἐπιγραφῆς ἐπιτυμβίου παλαιοχριστιανικῆς, μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τῶν Φθ. Οἰβῶν ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς Νέας Ἀγχιάλου προσηυξήθησαν οἱ κάτοικοι ἐκ τῶν φυγάδων τοῦ Ἀλμυροῦ, οἷτινες ἀνέλαβον ὅλον τὸ ἐμπόριον τῆς καταστραφείσης πόλεως. Οὕτως ὁ Ἀλμυρὸς κατέστη ἡ ἐμπορικωτάτη πόλις τῆς Θεσσαλίας καὶ τρίτη τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην ἀκμάσασα μέχρι Τουρκοκρατίας. Κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἦτο ἔδρα ἐπισκόπου².

Ὁ Βενιαμὴν εὗρε 400 Ἰουδαίους ἐν Ἀλμυρῷ, ὧν οἱ ἐπισημότεροι ἦσαν ὁ Σύλοκ, ὁ Ἰωσήφ καὶ ὁ Σολομὼν. Διήγνησε δὲ διήμερον πορείαν, ἵνα ἐκ Γαρδικίου φθάσῃ εἰς αὐτόν³.

¹ Archer, Itineraire de Benjamin de Toudèle, p. 248. I. Βορτσέλα, Φθιωτὶς ἡ πρὸς νότον τῆς Ὀθρυος, Ἀθῆναι 1907, σελ. 265-266.

² Πρβλ. Karl Hoff, VI, 163. Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἰστ. τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους, τόμ. Δ' σελ. 600, 605, ἐκδ. α'. Ν. Γιαννοπούλου, Φθιωτικά, Ἀθ. 1891, σ. 55-56. Τοῦ αὐτοῦ, Οἱ δύο Μεσαιωνικοὶ Ἀλμυροὶ καὶ ὁ νῦν ἐν Ἑπετηρίδι Φιλ. Σουλ. Παρνασσοῦ τόμ. Η', 1904. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Μεσαιωνικὴ Φθιωτὶς καὶ τὰ ἐν αὐτῇ μνημεῖα, Δελτίον τῆς Ἰστ. καὶ Ἑθνολ. Ἑταιρ. τόμ. Η', 1922, σελ. 38 καὶ ἐξῆς.

³ Ν. Γεωργιάδου, Θεσσαλία, 1880, σ. 121 καὶ 337. — Μίλλερ-Λάμπρου, Ἱστορ. Φραγκοκρ. ἐν Ἑλλάδι, τόμ. Α', σ. 13 καὶ ἐξῆς. Ἡ πορεία τοῦ Βενιαμὴν εἶναι 4-5 ὥρων ἐκάστην ἡμέραν· διότι ἐκ Ραβεννίκης μίᾳ ἡμέρᾳ πορείαν διήγνησεν εἰς Ζητούνιον· ἐντεῦθεν μετὰ διήμερον πορείαν ἔφθασεν εἰς Γαρδικίον καὶ ἐκ Γαρδικίου μετὰ διήμερον πορείαν ἔφθασεν εἰς Ἀλμυρόν. Γνωρίζομεν δὲ ὅτι τὸ Γαρδικίον ἀπέχει τοῦ Ἀλμυροῦ 6-7 ὥρας· ἐπίσης ἐκ Ζητουνίου (Λαμίας) ἀπέχει 8 ὥρας. Αἱ πορεῖαι αὗται δύνανται νὰ διανυθῶσιν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ· ἀλλ' ὁ Βενιαμὴν ἐβάδιζε 4-5 ὥρας τὴν ἡμέραν.

Κατὰ ταῦτα δέον νὰ ἀναμείνωμεν Ἑβραϊκὰς ἐπιγραφὰς ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς ταύτης μεγαλοπόλεως τοῦ Ἀλμυροῦ καὶ ξερείπια Συναγωγῶν¹.

Κρίσα (Χρυσό).

Προχωροῦντες νοτιώτερον εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα φθάνομεν εἰς Κρίσαν (Χρυσὸ κατὰ τὸν μεσαῖωνα καὶ νῦν), κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ Ἰτέας εἰς Δελφούς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Λοκρίδι. Ἐν Κρίσῃ ὁ Βενιαμὴν εὔρε κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα Ἰουδαϊκὴν παροικίαν ἐκ 200 Ἰουδαίων, οἵτινες ἔζων ἐκεῖ αὐτάρκεις ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ καὶ ἡσχολοῦντο περὶ τὴν γεωργίαν ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτῶν χώραις καὶ κτήσεσι, παρέχοντες οὕτως ὑπόδειγμα Ἰουδαίων ἀγρονόμων κατὰ τὸν Μίλλερ, δυναμένων νὰ συγκριθῶσι πρὸς τοὺς τῆς σημερινῆς Θεσσαλονίκης Ἰουδαίους².

Πλαταιαί.

Κατερχόμενοι εἰς τὴν Βοιωτίαν συναντῶμεν τὰς Πλαταιάς, ἔνθα κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους θὰ ὑπῆρχεν Ἰουδαϊκὴ παροικία, ὥς φαίνεται ἐκ χαλκοῦ πίνακος ἐκ Πλαταιῶν, ὃν ὁ μακαρίτης καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀνδρέας Σκιας ἐδημοσίευσεν. Ὁ πίναξ οὗτος ὕψους 0,285 καὶ πλ. 0,24 ἀπόκειται ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῷ Μουσείῳ καὶ ἀνάγεται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' μ. Χ. αἰῶνος ἢ τὰ τέλη τοῦ Β'³. Τινὰ τῶν ἐν αὐτῷ ὀνομάτων, λέγει ὁ Σκιας, εἶναι βαρβαρικά ἀνατολικά, Συριακὸν τὸ Σοέμιος καὶ Ἑβραϊκὸν τὸ Ναζάριος⁴. Φέρεται δὲ ἐν αὐτῷ καὶ Καπάδοξ καὶ ἕτερον Ἀρμένιος καὶ ἕτερον Ἰβηρ.

Ὁ Σκιας παραδέχεται ὅτι θὰ ὑπῆρχεν Ἰουδαϊκὴ παροικία ἐν Πλαταιαῖς, ἕξ ἧς καὶ ἕξ ἄλλων κατοίκων ἀλλοεθνῶν θ' ἀποτελέσθη ἡ ἀρτισύστατος Χριστιανικὴ ἐκκλησία ἐν τῇ πόλει, ὥς ἐκ τοῦ βαθμοῦ τοῦ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερομένου πρεσβυτέρου καὶ ἀναγνώστου δηλοῦται.

Ὁ καθηγητὴς Σκιας ἀνεῦρεν ἐν τῷ ἐν Βοιωτίᾳ ναῷ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου καὶ ἐν τῇ Ὠραίᾳ Πύλῃ αὐτοῦ ἐπεστρωμένην ὥς βαθμίδα πλάκα λευκοῦ μαρμάρου ἐνεπίγραφον ἐπιτύμβιον μετ' αἰτώματος (ῥψ. 0,20. πλ. 0,50, πᾶχ. 0,08) φέρουσαν κάτωθι Ἑπτάφωτον Λυχνίαν καὶ ἐπιγραφὴν:

. . . ΑΧΑΡΑ ΗΡΑΚΛΕΙΔΟΥ⁵

¹ Ἡ ἀνωτέρω παρατεθεῖσα ὑπ' ἀρ. 2 ἐπιτύμβιος Ἑβραϊκὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Μουσείου Ἀλμυροῦ προέρχεται ἀναμφιβόλως ἐκ Τσεγγελίου, ὅπου ἦτο ὁ μεσαιωνικὸς Ἀλμυρός, διότι εὗρέθη ἐν τινὶ οἰκίᾳ ἐν Ἀλμυρῷ ὑφ' ἡμῶν, δὲν μετηνέχθη δὲ ἐκ Φθιωτῶν Θηβῶν διὰ τὴν μακρυνὴν ἀπόστασιν.

² Μίλλερ - Δάμπρου, Ἱστορ. τῆς Φραγκοκρ. ἐν Ἑλλάδι, τόμ. Α' σελ. 13.

³ Πβ. Ἀνδρέαν Σκιαν ἐν Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι 1917, 163-165.

⁴ Πρβλ. Harnack, Mission und Ausbreit des Chistianismus, τόμ. Ι, 337 καὶ ἑξῆς. Παρὰ Σκιας, ἐνθ' ἀνωτέρω.

⁵ Πβ. Lolling - Καστριώτην ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1899, σελ. 59.

«Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ, λέγει ὁ Σκιαῶς, νομίζω ὅτι πρέπει νὰ συμπληρωθῇ τὸ Ἰουδαϊκὸν ὄνομα [Ἰσ]αχάρα. Τίς προσεδόκα ὅτι καὶ μέχρι τούτου τοῦ παραβύστου τῆς Ἑλληνικῆς γῆς θὰ εἶχεν εἰσχωρήσει τὸ πολύτεροπον γένος τῶν Ἑβραίων!».

Λεβαδεία.

Ὁ Βενιαμὴν δὲν ἀναφέρει κατὰ τὸν IB' αἰῶνα κοινότητα Ἰουδαϊκὴν ἐν Λεβαδείᾳ, φαίνεται ὅμως πιθανὸν ὅτι ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ὑπῆρχε τοιαύτη κοινότης, ἥτις ἤκμασε καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας μέχρι τῶν χρόνων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ μέχρι τοῦ 1830.

Ὁ ἐν Χαλκίδι λόγιος Ἰσραηλῆτης κ. Μποχὼρ Φόρνης ἔχει πληροφορίας παρὰ προβεβηκότων ἀξιοπιστῶν Ἰσραηλιτῶν ἐν Χαλκίδι, ὧν τινες ἦσαν ἄποικοι ἐκ Λεβαδείας, ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ Ἰουδαϊκὴ παροικία. Ὁ ἴδιος ἀνεῦρεν ἐν Λεβαδείᾳ καὶ τὰ ἐρείπια τῆς Συναγωγῆς καὶ ἔχει προικοσύμφωνον ἔγγραφον ἐν Ἑβραϊκῇ γλώσσῃ συνταχθὲν ἐν Λεβαδείᾳ πρὸ 150 καὶ πλέον ἐτῶν ¹.

Θήβαι (Βοιωτίας).

Δὲν γνωρίζομεν ἂν ἦσαν ἐγκατεστημένοι Ἰουδαῖοι ἐν Θήβαις πρὸ τοῦ IB' αἰῶνος. Βενιαμὴν ὁ ἐκ Τουδέλης κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἀνεῦρεν ἐκεῖ σπουδαιότητα παροικίαν ἀριθμοῦσαν 2000 Ἰουδαίους. Ἦσαν δὲ οὗτοι κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτοῦ οἱ διασημότεροι τῶν ἐν πάσῃ τῇ Ἑλλάδι μεταξουργῶν καὶ κατασκευαστῶν πορφυρῶν ἐνδυμάτων ². Ἐπίσης μεταξὺ τῶν ἐν Θήβαις Ἰουδαίων ἦσαν «ἱκανοὶ λόγιοι ἔξοχοι περὶ τὴν ταλμουδικήν, ὅμοιοι τῶν ὁποίων δὲν δύνανται νὰ εὗρεθῶσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἑλληνικῇ αὐτοκρατορίᾳ, ἔξαιρουμένης τῆς Κωνσταντινουπόλεως» ³.

Καὶ μετὰ ταῦτα δὲ τῷ 1240 ἐξηκολούθουν οἱ Ἰουδαῖοι ἐν Θήβαις ἐξασκοῦντες τὴν μεταξουργίαν. Γνωρίζομεν προσέτι ὅτι ἐν Θήβαις ὑπῆρχον ἐπὶ τῶν χρόνων Ὁθωνος Δελαρὸς Ἑβραῖοι ποιηταί, ὧν ἄλλως τε οἱ στίχοι, κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ ἀντιπάλου ἀοιδοῦ, ἔγεμον βαρβαρισμῶν ⁴.

Ἐν δὲ τῷ Μουσείῳ Θηβῶν ἀπόκεινται μεσαιωνικαὶ τινες Ἑβραϊκαὶ ἐπιγραφαί, πρέπει ὅμως νὰ μεταφρασθῶσι καὶ ἐκδοθῶσιν αὗται πανομοιούτως καὶ ἐν μεταφράσει.

(Ἐπεταὶ συνέχεια)

Ἐν Βόλῳ τῇ 29 Ὀκτωβρίου 1930.

N. I. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

¹ Τὸ προικοσύμφωνον τοῦτο ἔδειξεν ἡμῖν μετ' ἄλλων ἐγγράφων ἐν Χαλκίδι τῷ 1924.

² Μίλλερ - Λάμπρου, Ἱστορ. Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, τόμ. Α', 13.

³ Μίλλερ - Λάμπρου, Ἐνθ. ἀν.

⁴ Μίλλερ - Λάμπρου, Ἐνθ. ἀν. σελ. 135.